

PLANTENWERKGROEP

IVN-Oisterwijk --- NMC-Schijndel ---- Natuurgroep Gestel
Plant van de maand maart 2022

ivn natuur
educatie
Oisterwijk

Voorjaarshelmkruid

Algemeen

Wetenschap. naam	Scrophularia vernalis L.
Uitspraak	Scrophulária vernális
Familie	Scrophulariaceae/ /Helmkruidfamilie
Geslacht	Scrophularia/Helmkruid
Soort	Voorjaarshelmkruid
Hoogte	15 – 80 cm.
Plantvorm	Kruid
Plant	Eenhuizig
Wortels	Bundel wortels
Stengel	Rechttopstaand
Bladstand	Tegenoverstaand
Bladvorm	Hartvormig/driehoekig
Bladkleur	Groen
Bladrand	Diep gezaagd
Bloeiperiode	Maart - juni
Bloeiwijze	Bijschermb
Bloemvorm	Vijftallig regelmatig
Bloemkleur	Geel/groen
Bloementype	Tweeslachtig
Kelkbladen	5
Kroonbladen	5
Meeldraden	4
Stijlen	1
Stempels	2
Vruchtbeginsel	Bovenstandig
Vrucht	Doosvrucht
Leefvorm	Tweejarig
Groeiplaats	Bosrand

Afb. 1. Voorjaarshelmkruid

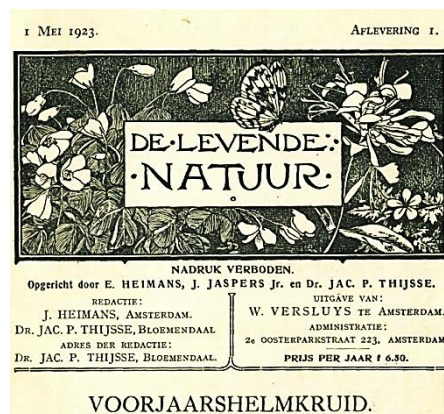
Afb. 2. Wortels - plant

Inleiding

Maandag 9 maart 2020, nog voor de coronatijd, komen we terug van onze maandagmiddagnatuurwandeling. Bij het thuis afzetten van een medewandelaarster zegt ze dat er net bij hun huis in het 'gemeentegroen' mooi Voorjaarshelmkruid staat te bloeien. Kijken, verwonderen, fotograferen. Na de lage voorjaars-bloeiërs van vanmiddag valt deze forsere plant op. Nader kennis gemaakt met de plant en nu die ervaring als Plant van de Maand maart delen met anderen. Gaat u mee? Dr. Jac. P. Thijssen wil bij deze keer mijn speciale gids zijn neem ik aan. (Afb. 3)*

Naamgeving

Scrophularia. *Scrophularia* komt van de Latijnse woorden: *scrophula* → krop-, halszweer; *scrophulose* → varkensziekte. Kropgezwollen zijn vroeger genezen m.b.v. deze plant. Vernalis. Heeft als betekenis: van de lente, het is de verwijzing naar de bloeitijd van de plant.

Afb. 3. De Levende Natuur

In het Fries, Frans, Duits en Engels noemt men de plant achtereenvolgens: Ier helmkrûd, Scrofulaire printanière, Frülings-Braunwurz en Yellow Figwort.

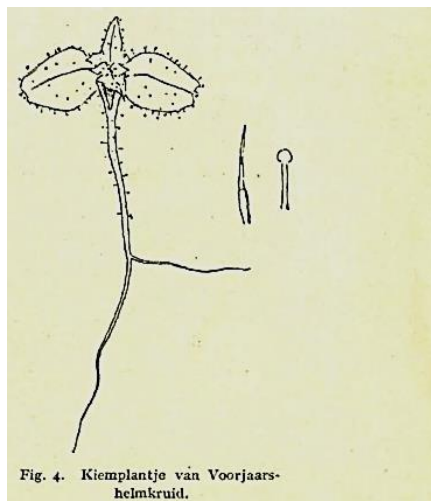
Plaatsing

Heukels** plaatst de plant in de Helmkruidfamilie, verder in het geslacht Helmkruid en noemt de soort Voorjaarshelmkruid. In het geslacht Helmkruid worden verder nog drie andere soorten genoemd nl.: Knopig-, Geoord- en Gevleugeld helmkruid.

Beschrijving

Levensvorm. Het Voorjaarshelmkruid is een tweejarig –soms overblijvend– kruid en valt bij de indeling van Raunkiaer onder de Hemikryptofyten. De hoogte zal variëren tussen de 15 en 80cm. Figuur 4 geeft *Thijsses** kiemplantje.

Wortels. Het wortelstelsel zien we als een bundel op afbeelding 2. *Thijsses* schrijft: Toen het

nu in 1920 en 1921 zoo droog bleef, gingen de kiemplantjes al spoedig ten gronde en eindelijk wist ik maar een enkele plek, een paar vierkante meters groot, waar nog voorjaarshelmkruid stond. Gelukkig viel 1922 wat vochtiger uit, hoewel de totale regenval nog beneden het normale bleef. Maar het was voldoende voor onze helmkruiden en die hebben hun schade nu alweer prachtig ingehaald. Misschien zelfs groeien ze nu weelderiger, doordat hun terreinen braak hebben gelegen. In ieder geval was het voor mij een ware vreugd, dat ik op 10 April 1922 alvast weer een kiemplantje kon teekenen op de plek, waar eenige jaren vroeger mijn vriend Loeb de mooie foto maakte, die dit artikel versiert.

Stengels. De plant overwintert als rozet, in het vroege voorjaar verschijnt de wollige stengel. De vierkante opgaande stengels zijn zacht behaard terwijl we bovenaan klierharen kunnen ontdekken(foto 5).

Bladeren. De vorm van de groene bladeren is driehoekig/eirond met een hartvormige voet. De onderste bladeren, zijn lang gesteeld. Naar boven toe worden de stelen korter tot zittende bladeren toe. De vierkante stengel doet de tegenovergestelde bladstand verwachten. Dat is dan ook overwegend zo. De bladrand is diep getand(foto's 6,7). *Thijsses vindt de beschrijving niet gemakkelijk -onder is dat te lezen-, het is wel amusant.*

Bloemen. In de bladoksels van de hoger geplaatste bladeren vormt zich de bloeiwijze van gesteelde bij-schermen(foto 8). Voorjaarshelmkruid is een twee-

Foto. 5. Stengel

't Is niet zoo heel gemakkelijk, een beschrijving te geven van het voorjaarshelmkruid, want grootte, bladvorm en bladstand loopen zeer uiteen. Ik heb bloeiende plantjes gevonden, die heelemaal 8 centimeter hoog waren, met vijf paren van bladeren $2,5 \times 3$ cM., en zes stelletjes van drie bloemen. Maar aan den rand van het bosch van hooge dennen en sparren, waar honderden duiven hun nachtrust zoeken en bovendien nog een keer of drie op een dag komen, om een dutje te doen, daar groeien voorjaarshelmkruiden, die wel anderhalven meter hoog worden en hooger. Daar zijn er wel bij, die één enkelen stengel hebben, maar de meeste stoelen uit en maken naast een centralen stengel nog twee tot vier zijstengels uit de alleronderste bladoksels. De bladeren met hun prachtig gezaagden rand hebben mooi gepunte schijven van een decimeter lang en stelen nog langer, tenminste bij de onderste bladeren. Dikwijls staan ze kruiswijs, twee aan twee tegenover elkander maar even vaak in kransen van drie, niet zelden zelfs in kransen van vier. De groeizaamheid van die planten grenst aan het fabelachtige, 't is of de planten van weelde niet weten, wat ze doen zullen. Hier is er een, die maakt zijn blad dubbel zoo breed als gewoonlijk en met twee punten. Ginds draagt een bladsteel twee schijven.

Foto 6. Blad bovenzijde

Foto 7. Blad onderzijde

Foto 8. Bloemen in de knop

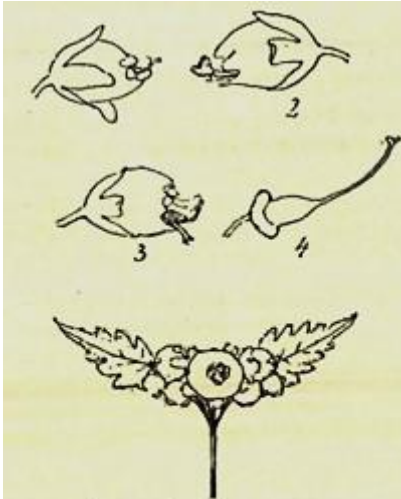

Fig. 3. Voorjaarshelmkruid.
1. Begin van bloei, alleen de stempel
zichtbaar. 2. De eerste meeldraad.
3. Eind van bloei. 4. De honigschijf
onder den stamper. 5. Een bloeigroep.

slachtige plant. De vijf kelkbladen zijn eigenlijk vijf kelkslippen die –in tegenstelling met andere Helmkruiden- geen vliezige randen hebben. De vijf kroonbladen zijn vergroeid tot een urntje van zes tot acht mm. De meeldraden, alsook de stijl steken iets naar buiten uit. De bloemkleur is geelgroen of groengeel als je wilt.

In figuur 3 hiernaast geeft *Thijssen* uitleg aangaande de voorjaarshelmkruidbloem.

Vruchten.

Het bovenstandig vruchtbeginnsel ontwikkelt zich tot een doosvrucht.

Groeiplaats

Bekijken we de groeiomstandigheden dan zien we dat:

- de plant gedijt op een matig voedselrijk tot matig voedselarm substraat.
- de plant te vinden is in een kalkrijke tot wat lichtzure omgeving.
- de plant een niet al te hoge vochtigheidsgraad zoekt.
- de plant gedijt op zonnige tot licht beschaduwde plaatsen.

Op die maandagmiddag stond 'mijn/onze/de' plant op omgewerkte humusbevattende grond.

We zullen de zeldzame plant nog het snelst in de Hollandse duinen tegenkomen en daar waar die is uitgezaaid.

Foto 9. Bloem

Foto 10. Rups Helmkruidvlinder

Foto 11. Helmkruidvlinder

Organismen op de plant

In het vroege voorjaar kun je verschillende insecten rond het Voorjaarshelmkruid verwachten. De nectarplant is juist voor de bijen her en der aangeplant.

Het zal mooi zijn als je de rups van de Helmkruidvlinder (*Cucullia scrophulariae*) op de plant vindt (foto's 10,11). En wie weet is de Donkere Helmkruidbladschaver (een kevertje) ook aanwezig.

Tot slot

Het Voorjaarshelmkruid -dat naar tuinkers ruikt- zal ons voorjaar van 2022 kunnen

veraangenamen net zoals de plant *Thijsse* honderd jaar geleden verraste en hem tot een levendige beschrijving inspireerde.

Nu zult ge zeggen, waarom een zeldzame plant zoo opgehemeld? Wel, zoo heel erg zeldzaam is hij toch niet, want hij groeit ook in het Haagsche bosch en nog wel hier en daar. De Prodrumus vermeldt ook de plantsoenen op de Amersfoortsche vestingwallen als groeiplaats, waar vermoedelijk de een of andere liefhebber hem heeft uitgezaaid. Ik zou u ook wel willen aanraden deze plant in uw tuin te zaaien. Hij is op zijn minst even mooi als een vijftwintigtal gewilde borderplanten, die ik zoo in eens zou kunnen noemen, bovendien groeit hij zeer gewillig en laat zich uiterst gemak-

kelijk verplanten.

Als (half)stinzenplant past het zeker in de (wilde) tuin.

Tekst : Gerard te Dorsthorst

Afb. foto's: GtD(1,5,6,7,8); Flora Batava, deel14(2);
De Levende Natuur 1 mei 1923(3,4); Saxifraga(9,10,11)

1. Voorjaarshelmkruid	Schijndel	9 maart	2020
2. Wortels – plant	Jan Kops – F.W.van Eeden		1872
3. De Levende Natuur	Jac.P.Thijsse	1 mei	1923
4. Kiemplantje	Jac.P.Thijsse		
5. Stengel	Schijndel	9 maart	2020
6. Blad bovenzijde	Schijndel	9 maart	2020
7. Blad onderzijde	Schijndel	9 maart	2020
8. Bloemen in de knop	Schijndel	9 maart	2020
9. Bloem	Saxifraga	- Willem van Kruijsbergen	
10. Rups Helmkruidvlinder	Saxifraga	- Ab H Baas	
11. Helmkruidvlinder	Saxifraga	- Peter Meininger	

*Tijdschrift *DE LEVENDE NATUUR* 1 mei 1923. Artikel van Jac.P.Thijsse over Voorjaarshelmkruid.

**Heukels' *FLORA* van Nederland. 24^e druk. 2020.